

Nr 58.

Av herr **Olsson** i See, *om åtgärder till återinsättande av de under bruk skatteköpta hemmanens åbor i besittningen av skogen å hemmanen.*

Sedan en undersökning rörande statens jorddonationer till industrien motionsvis blivit begärd vid 1908, 1909 och 1910 års riksdagar och båda kamrarna ansett önskvärt, att en undersökning borde äga rum, har Kungl. Maj:t nu tillsatt en kommitté att bland annat utreda förhållandet mellan åborna på till bruks understöd skatteköpta hemman och respektive bruksägare. Fem år hava således förflutit, sedan frågan om utredningen väcktes och tills kommittén tillsattes. Då därav med skäl kan befaras, att ytterligare flera år skola förgå, innan utredningen i fullbordat skick föreligger till riksdagens slutliga behandling, torde man vara berättigad ägna någon uppmärksamhet åt den skada, som åborna lida genom ifrågavarande tidsutdräkt.

I en till motion nr 202 år 1910 bifogad bilaga påvisas, att bruksägare mot åbornas bestridande låtit avverka skog på till brukens understöd skatteköpta hemman samt att åborna icke erhållit skälig ersättning för det avverkade timret. Det i samma bilaga relaterade fallet gäller speciellt Åkers styckebruk, som torde även sedermera fortfarit med sin avverkning. Men då det är så, som för till bruks understöd skatteköpta hemman särskilt stiftade lagar visa, att avverkningsrätten tillhör åborna, är det tydligt, att dessa måste förorsakas pekuniär förlust genom en sådan skogsavverkning, som, skeende under utredningens fortgång, endast grundar sig på brukens självtagna rätt.

Undersöker man åbornas skogsrättigheter från tiden före stiftandet av de lagar, som avsågo att reglera förhållandet mellan bruksägare och åbor, d. v. s. från den tid, då åborna voro kronobönder, så finner man

en kunglig resolution på adelns besvär år 1686, som i sin paragraf 18 medger kronobönderna i skogsbygden att till adeln mot skälig ersättning sälja de skogsprodukter som adeln behövde.

Även om 1600-talets kronobönder således åtminstone delvis haft rätt sälja sina hemmans skogsprodukter, så visar enbart adelns av behovet framkallade klagomål, att så ej alltid varit förhållandet. Då åter ägarne till vanliga skattehemman, om än med vissa inskränkningar, ägde dylik försäljningsrätt, så torde även bruksägarne, om några andra moment icke tillkommit, även bort bekomma denna rätt. Någon lagstiftning i skogsfrågorna hade således icke behövts, om det varit senare lagstiftares önskan att företrädesvis skydda bruksägarnes rätt.

Men nu är förhållandet det, att lagstiftarne i synnerhet avsett att skydda åbornas rätt. Det var för att få klarhet i den situation, som uppstått bland annat genom lagen av den 16 augusti 1731, även innehållande bekräftelse på åbons odrevenhet, vilket föranledde Kungl. Maj:t att till riksdagen framställa förfrågan, huru långt åbornas prestanda till bruken borde sträcka sig. De lagstiftande myndigheternas svar på denna fråga föreligger i lagen av den 23 september 1747, som således utgör ett nytt moment i förhållandet mellan åborna och bruksägarne.

Att detta svar blivit så gynnsamt för åborna torde berott på flera skäl: dels voro åborna som kronobönder i reglementet av den 5 januari 1684 paragraf 8 och genom Kungl. Maj:ts resolution på allmogens besvär 1689 paragraf 10 tillförsäkrade att bliva på hemmanen odrivne, då de uppfyllde sina skyldigheter; dels var principen om åbornas företrädesrätt vid skatteköp i lag erkänd; dels hade klagomål framställts, att allmogen led skada vid skatteköpen; därjämte torde väl den politiska situationen, liksom även städernas fruktan att bli strandsatta på skogsförnödenheter medverkat.

I kungl. brevet till kammarkollegium den 23 september 1747 påbjudes, dels att bruksägarne hade rätt att efter överenskommelse med åborna förvandla den till kronan utgående hemmansröntan uti kolning och körslor, varvid åborna skulle erhålla samma betalning, som skattebönderna åtnjöto; dels att åborna skulle vara odrivna, då de icke nyttjade skogen annorlunda än efter allmänna lagen och gällande förordningar. Av dessa lagbestämmelser framgår med tydlighet, att åborna, men icke bruksägarne, genom dem fingo rätt avverka skogen på sätt, som allmänna lagen föreskriver.

Emellertid hade bruks societeten vid 1756 års riksdag besvärat sig över åbornas efter dess förmenande alltför stora rättigheter och yrkat,

att bruksägarna skulle få en mera oinskränkt disposition av hemmanen bland annat i så måtto, att åbon ej måtte vara bruksägaren hinderlig i skogens nyttjande så långt den med bestånd kunde tåla. Såsom det framgår av kungl. brevet till kammarkollegium d. 26 januari 1757, beslöto emellertid ständerna, att 1747 års riksdags beslut skulle äga bestånd. Något upphävande av åbornas rätt och skyldighet att nyttja skogen enligt allmänna lagen skedde således icke.

Däremot gjordes till 1747 års lag det tillägget, att hemmansåborna ej tillätos avföra skog eller kol till någon annan än den, som ägde skatterättigheten, när denna erlade betalning efter gängse pris. Genom bestämmelsen om »gängse pris» understrykes ytterligare, att åborna hava avverkningsrätten, även om bruksägarna framför andra reflektanter hava företrädesrätt att tillhandla sig hemmanens skogsprodukter.

I samma lag påbjöds likaledes såsom ett tillägg till 1747 års lag, att bruksägaren, såvida hemmansåbon det ej själv förmådde och därigenom ej led men och intrång, hade frihet med egen betjäning så nyttja skogen, att den för framtiden ägde bestånd och där lägenhet därtill gavs, under angivna förutsättningar, jämväl uppodla åker och äng.

Såsom framgår av kungl. brevet till kammarkollegium d. 15 juli 1802, hade vid den då förflutna riksdagen från allmogehåll i en motion anhållits bland annat, att på grund av 1789 års skatteköpsförordning åborna måtte få rätt till kolning utan den i 1757 års kungl. brev gjorda inskränkningen, att de först skulle hembjuda skogen och kolen till skatterättsägaren. Detta avslogs dock av Kungl. Maj:t.

På tal om åbornas rättigheter på till bruks understöd skatteköpta hemman framhöll kammarkollegium i sin skrivelse till Kungl. Maj:t d. 23 nov. 1876: »Visserligen erhöles vederbörande bruksägare genom kungl. brevet den 28 januari 1757 vissa rättigheter till begagnande av skogen samt verkställande av uppodlingar å de under bruk köpta hemman, men då sådant ej fick förnärma åbons rätt i avseende på skogen eller i övrigt förorsaka honom men och intrång, kan det ej sägas, att åbon härigenom kom i någon synnerligen sämre ställning än kronoåbor».

Så sent som 1889 hade ägaren till Schisshytte bruk instämt en åbo under yrkande, att åbon skulle fällas till ansvar för olaga skogsavverkan på sitt hemman samt förpliktas ersätta bruket det försålda virket och dömas sin åborätt till hemmanet förlustig med skyldighet att nästa fardag avflytta.

Emellertid vann åbon i alla tre instanserna, ehuru under olika motivering. Högsta domstolens dom, given d. 27 aug. 1897, bekräftar, att åborna på till bruks understöd skatteköpta hemman äga avverkningsrätten,

men att de äro skyldiga, innan försäljning sker till annan, tillbjuda bruket köpa skogsprodukterna till gängse pris. Domen lyder: » — — — — —
 Beträffande övriga fullföljda delar av saken, så emedan hemmanet ett åttondedels mantal Torpet blivit skatteköpt under Schisshytte bruk enligt skatteköpsbrev den 15 juni 1726, samt iföljd härav åbon icke äger vidsträcktare rätt till hemmanet, än som med kungl. breven d. 23 sept. 1747 och d. 28 jan. 1757 överensstämmer;

ty och som, efter det vid indelning och skattläggning av Schisshytte allmänning jämlikt kungl. kungörelsen d. 4 febr. 1811 och kungl. brevet d. 26 okt. 1824 blivit genom kammar- och bergskollegiernas utslag d. 21 okt. 1837 bestämt, att hemmanet Torpet eller, såsom det då kallades, stubbe- och röjseirättslägenheten ett åttondedels mantal Torpet, tillhörig Schisshytte bruksägare, skulle av allmanningen i skogstilldelning erhålla åttiofem tunnland, åbon, vilken, sedan berörda skogstilldelning blivit å marken avrösad, icke, såsom sökanden förmenat, är vid densamma brukande bunden av de föreskrifter, som meddelats i den av sökanden åberopade, av Kungl. Maj:t den 18 sept. 1794 givna resolution rörande åbons rätt till allmanningen under det densamma var till Schisshytte bruksägare upplåten, däremot icke kan på grund av innehållet vare sig i kungl. kungörelsen 1811 eller kungl. brevet 1824 anses hava förvärvat annan eller bättre rätt till berörda skogstilldelning än den han förut ägt till hemmanet, finner Kungl. Maj:t väl Petter Person såsom åbo å hemmanet icke hava ägt att i annan ordning än kungl. brevet 1757 bestämmer från hemmanet avvyttra skogseffekter;

men när i saken är upplyst, att, sedan Petter Persson, på sätt sistnämnda kungl. brev föreskriver, till bolaget hembjudit vissa å hemmanet avverkade skogseffekter, bolaget vägrat inlösa dessa, under påstående att vad å hemmanet av Petter Persson avverkades tillhörde bolaget utan lösen, samt vid sådant förhållande Petter Perssons åtgärd att till andra personer försälja de skogseffekter, varom i saken är fråga, skäligen icke kan för Petter Persson medföra ansvar eller övriga av bolaget yrkade påföljder, prövar Kungl. Maj:t rättvist jämväl i dessa delar fastställa det slut, vari hovrätten stannat;

skolande bolaget ersätta Petter Person dennes kostnader å saken hos Kungl. Maj:t med etthundra kronor jämte vad som åtgår till lösen av Kungl. Maj:ts dom. Det vederbörande hava att ställa sig till efterrättelse.»

Då ovannämnda, ännu gällande bestämmelser äro så pass klara, skulle man kunna tycka, att åborna, oberörda av vad bruksägarna sedan hava

att säga, endast behövde upprätta och vid sina avverkningar följa en från skogsvårdssynpunkt sett giltig plan. Emellertid är detta ej så lätt gjort.

I förut anförda motion nr 202 år 1910 och därvid bifogade bilaga omnämnes, att dåvarande disponenten Vrang vid Åkers styckebruk till riksdagsmännen utsänt en skrivelse, vari klart och tydligt erkännes och nästan framhålles som en förtjänst, att han mot en åbos protest låtit annat folk än åbons avverka skog på dennes åbohemman. Härutav torde vara ådagalagt, att disponenten hindrat åborna från att själva sköta hemmanens skogar och icke nog därmed. I strid mot i 1757 års kungl. brev angivna bestämmelser, att åborna ej finge lida men och intrång vid skogens skötande, har bruket för egen del tagit avkastningen av densamma. Skulle under de angivna förhållandena även åborna börja att nedhugga skogen, kunde skogsskövling lätt uppstå. Om så bleve förhållandet, riskerade bruket i värsta fall några kronors böter, men åborna med säkerhet enligt 1747 års lag sin åborätt.

Den tanken ligger då nära till hands: varför stämma icke åborna bruket? Med den förvirring, som synes vara rådande i rättsskipningen av åborättsmål, kan man ej förutsätta, att en åbo med sina små resurser alltid skall kunna gentemot en välsituerad motpart genomdriva sin rätt, även om gällande lag skulle giva stöd åt hans påstående. Det gives till och med exempel på, att en åbo kunnat frändömas sin åborätt på grunder, som en officiell undersökning sedan visat vara ohållbara. Under sådana förhållanden torde enbart en klar och tydlig lagändring förmå åstadkomma, att det mål nås, till vilket hittills gällande lagar dock syfta: att åborna icke få lida men och intrång i sina skogsrättigheter.

Av 1756 års riksdagshandlingar framgår, att bestämmelserna av den 28 januari 1757 uppstått på grund av en kompromiss i riksdagen. Dels förelåg från bruks societeten ett yrkande, som, om det gått igenom, skulle gjort åborna till bruksarrendatorer, dels även ett yrkande från allmogehåll, att hela ärendet av vissa angivna skäl icke skulle upptagas till behandling eller åtminstone, att 1747 års lag skulle äga bestånd. Själva beslutet dikterades av prästeståndet, och därtill slöt sig bondeståndet, under det att bruks societetens av adeln stödda yrkande föll igenom.

Välgrundad synes på denna grund den mening vara, som framgår av kammarkollegii skrivelse till Kungl Maj:t den 23 november 1876, att 1757 års lag ej medfört någon synnerlig försämring i åbornas ställning, alldenstund den ej fick förnärra åbons rätt i avseende på skogen eller i övrigt förorsaka honom men och intrång. Så skulle även i verkligheten förhållandet blivit, om lagen följts av bruken. Det av förre disponenten

Vrang till riksdagsmännen utsända meddelandet torde kunna tjäna som exempel på motsatsen. Med dessa fakta för ögonen anse åborna det för olämpligt, att en lagbestämmelse kvarstår, som giver bruksägaren rätt att nyttja skogen, då hemmansåbon det själv ej förmår, och på samma gång stipulerar, att åbon ej får lida men och intrång. Med nuvarande utvecklade kommunikationer, då bruksägarna lätt kunna skaffa skogsprodukter från andra håll, kan man ej förutsätta, att de skola sköta åbornas skogar gratis. Lika litet kan det vara rätt och billigt, mena de, att bestämmelsen i fråga skall få tjäna bruken till förevändning att trakassera åborna och förnärma deras i 1747 års lag bestämda rätt. Detta så mycket mindre, som åborna få skatta för skogen, vilken ingår i hemmanens taxeringsvärde. Oklokt anse de det dessutom vara att i större eller mindre utsträckning överlämna åt bruksägaren, som är part i saken, att ensam avgöra, om hemmansåbon förmår sköta skogen eller ej, då denne senare i ännu högre grad än skattebönderna är skyldig bruka skogen enligt lag.

Vad åter beträffar bestämmelsen om vederbörande bruksägares rätt till företräde vid köp av åbohemmanens skogsprodukter, skulle det enligt åbornas uppfattning väl ej möta något synnerligt hinder från åbornas sida, att den finge kvarstå, såframt åborna erhöle fullständig garanti, att den icke missbrukades, och de vore säkra på, att gällande lagar för övrigt följdes. Andra tider än nu var det dock, som dikterade denna bestämmelse. Det var en tid, då bruken mera voro hänvisade att hämta sina skogsprodukter från närliggande trakt; en tid, då icke ens skattebönderna alltid hade rätt sälja sina skogsprodukter dit, där de fingo bäst betalt. Under nuvarande förhållanden kan det lika litet förutsättas, att bruksägarna, om de erhålla varorna billigare från avlägsnare orter, vilja betala åborna högre pris, därför att sådant är rådande i omkringliggande ort, som det kan antagas, att åborna skola besvära sig med att föra sina skogsprodukter till avlägsnare orter, om bruken betala ordentligt. I realiteten har bestämmelsen, anse åborna, nu ringa betydelse och borde saklöst kunna bortfalla, varigenom den åtminstone ej komme att tjäna till förevändning för ingrepp i åbornas lagstadgade rätt.

Det framgår enligt åbornas uppfattning icke blott av gällande åborättslagar, utan även av kammarkollegii så sent som år 1876 gjorda utredning, att åborna på till bruks understöd skatteköpta hemman ej få lida men och intrång vid skogarnes skötsel, men så dock blir förhållandet, om brukens skogsavverkning, grundad antingen endast på självtagen rätt eller på föreburna skäl, som med orätt upphäva verkan av i 1747 års lag stipulerade bestämmelse, får obehindrat fortgå, och skogarna skulle genom

dylik uthuggning under den tid utredningen om åborättigheterna pågår kunna väsentligt sänkas i värde till skada för åborna.

Det hemställas under alla förhållanden,

att Kungl. Maj:t ville överväga vilka åtgärder kunna vidtagas för att bevara och återinsätta de under bruk skatteköpta hemmanens åbor i den dem tillkommande besittningen av skogen på hemmanen samt därefter vidtaga de skyndsamma föranstaltningar, som av detta övervägande må för-
anledas.

Stockholm den 27 maj 1914.

Ol. Olsson i See.
